

bus Arabicis expressi, eodem modo apud populos diversis linguis utentes intelliguntur. *Descartes*, a Patre Mersenne hac de re interrogatus, respondit (*Lettres*, t. II, p. 548) hujusmodi linguam esse possibilem. Etenim aliqua existit lingua numerorum saltem in tota Europa communis, non obstante idiomatum varietate, eodem sensu in quibuslibet linguis intelliguntur signa arithmeticæ et algebraicæ; cur ergo possibile non esset aliud sistema in quo cæteræ mentis operationes omnibus pariter innotescerent?

Attamen *Leibnitz*¹, vir sagacitate notissimus et peritia singularis, per totam vitam universalem hanc artem frusta quæsiit, ut ipse testatur in fragmento manuscripto post mortem ejus reperto.

Laromiguière, recens auctor Gallicus (*Leçons de philosophie*, leçon IX, t. v, p. 311), observat aliquam re ipsa existere linguam naturalem et universalem, eam scilicet qua homines per orbem sparsi necessitates suas manifestant, et ostendunt res sensibles quibus indigent. Arbitratur hanc signorum et gestuum linguam adeo perfici posse, ut omnes ideaæ apud cunctas gentes exprimi possint, sicut surdi-muti, juxta methodum D. *Sicard* loquentes, in diversis idiomatibus audiuntur.

Quidquid sit, verisimile est universalem hanc linguam nunquam de facto exstituram esse, nisi in nonnullis philosophorum capitibus.

Expendemus in metaphysica an homines propriis viribus arte scribendi efformare potuerint.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE JUDICIO.

Mens, ideas comparando, earum convenientiam vel repugnantiam percipit, aut nihil deprehendit: tunc pronuntiat eas sibi convenire aut repugnare, vel nihil pronun-

¹ Lipsiæ, in Germania, anno 1649 natus et anno 1716 decessus.

tiat: si nihil pronuntiet, simpliciter percipit, quantacumque sit objecti perceptionis complexio; si vero pronuntiet eas sibi convenire aut repugnare, dicitur judicare. *Judicium* igitur prout illud hic consideramus, abstracto ab aliis sensibus in quibus hæc vox aliquando sumitur, definiri potest: Operatio mentis de idearum convenientia aut repugnantia pronuntiantis, seu pronuntiantis hanc aut illam qualitatem objecto inesse vel deesse. Hæc notio judicii retinenda est, ut mox dicenda recte intelligantur. Sæpe ab ideis ad externa transimus objecta, et quid in eis sit vel non sit, pronuntiamus. An recte, videbimus infra.

In solo judicio reperitur sedes erroris; errare enim non possumus percipiendo aut sentiendo, quia nec percipere nec sentire possumus quod nec existit nec possibile est: at frequenter pronuntiamus nos percipere quod non percipimus, vel ultra perceptionem nostram temere judicamus, sieque fallimur, et falsum altos docemus.

Judicium autem considerari potest prout in mente latet vel prout extra mentem per verba exprimitur, et tunc *propositio* vocatur. De illo sub utroque respectu considerato in duplice tractabimus.

CAPUT PRIMUM.

DE JUDICIO PROUT IN MENTE LATET.

In hoc capite nobis dicendum est 1º de natura judicij, 2º de ejus causa efficiente, 3º de ejus divisione. De fontibus errorum quibus judicia nostra obnoxia sunt, alibi disseremus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE NATURA JUDICII.

Ad judicandum, due saltem requiruntur ideae in mente, una quæ exhibet substantiam, et altera qualitatem, vel una subjectum et altera attributum; v. g., in his judiciis;

Deus est justus, Deus non est crudelis, præsupponuntur ideæ Dei et justitiae, Dei et crudelitatis. Essentia autem judicii consistit in jungendo ideas sibi convenientes, et in disjungendo ideas sibi repugnantes: ergo ex natura sua est affirmans vel negans. Unde ad omne judicium tria requiruntur: subjectum, attributum et actus mentis utrumque jungentis per affirmationem, vel disjungentis per negationem. Ita omnes philosophi excepto *Dagoumer*, qui contendit omnia judicia ex natura sua esse affirmantia, quia mens ideas disjungendo, affirmat eas sibi non convenire.

Controvertitur inter auctores, 1º an judicium sit actus mentis, et 2º an sit actus simplex vel compositus.

§ I. — An judicium sit actus mentis positivus.

P. Malebranche, e congregazione Oratorii, anno 1638 natus, celeber philosophus, contendit (*Recherche de la vérité*, t. I, ch. 2), judicium ex parte mentis nihil aliud esse quam assensum voluntatis in percepta relatione convenientiae aut repugnantiae idearum quiescentis. *Condillac*, natus anno 1726, praceptor filii ducis Parmensis, docet in Logica sua (1re partie, ch. 7) et in tractatu de Sensationibus, judicium naturam in perceptione relationis idearum consistere, et nihil aliud esse quam sensationem. Alii vero communius dicunt judicium esse actum mentis positivum; nam, inquiunt, 1º judicium consistit in jungendo vel disjungendo ideas: atqui jungere vel disjungere ideas est agere, non vero quiescere. 2º Mens judicando sæpe falsum pronuntiat; at si judicium nihil aliud esset quam perceptio relationis inter ideas, vel assensus relationi perceptæ, mens judicando falsum non pronuntiaret, siquidem perceptio falsa esse non potest. Ergo, etc.

Sola hæc sententia admittenda nobis videtur.

§ II. — An judicium sit actus simplex.

Questio est, an judicium sit actus mentis adeo simplex ut in plures partes dividi non possit, an vero sit compotus et dividi queat.

PROPOSITIO.

Judicium est actus omnino simplex.

Prob. Vel judicium est actus simplex, vel in plures partes dividi potest: atqui posterius admitti nequit; judicium enim consistit in affirmatione aut negatione: porro affirmatio et negatio in plures partes dividi nequeunt; nullo modo quippe assignari potest dimidia, tercia aut quarta pars affirmationis vel negationis, mens totaliter affirmat aut totaliter negat, et inter utrumque non datur medium. Ergo judicium in plures partes dividi non potest, ac proinde est actus omnino simplex.

Objicies 1º Illud non est simplex, quod ex ideis componitur; atqui judicium ex ideis componitur: ergo non est simplex.

R. Nego minorem; nam judicium consistit in affirmatione aut negatione: atqui affirmatio ideas jungit, et negatio ideas disjungit, non vero ex ideis componuntur. Unde judicium circa ideas versatur quidem, sed ex ideis non componitur.

Instabis. Ideæ sunt materia judicii: ergo judicium ex illis componitur.

R. Distinguo antecedens. Ideæ sunt materia circa quam versatur judicium, concedo; sunt materia ex qua componitur, *nego antecedens*. Etenim cum judicium sit actus mentis ideas jungentis vel disjungentis, existere non potest sine ideis: sed inde non sequitur illud componi ex ideis: ergo, etc.

Obj. 2º Propositio quæ est ipsum judicium exterius prolatum, est composita: ergo et judicium.

R. Nego consequentiam et paritatem. Ratio disparitatis est, quod judicium extra mentem proferri non possit quin ideæ circa quas versatur simul exprimantur; et ideo propositio subjectum, attributum et copulam complecti debet; dum e contra judicium consistit in affirmatione vel negatione unionis attributi cum subjecto. Ergo licet propositio sit composita, non sequitur judicium esse compositum.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE CAUSA EFFICIENTE JUDICII.

Notandum est in mente nostra, quæ alibi demonstratur simplicissima, duplēcē ab omnib⁹ distingui facultatem, intellectum scilicet et voluntatem. Intellectus versatur circa verum cognoscendum, et voluntas circa bonum prosequendum.

Quærere solent philosophi an judicium pertineat ad intellectum, an vero ad voluntatem. Gravis autem extitit controversia in scholis circa hoc p̄anetum.

Verum, cum generalis hæc partitio facultatum animi sit arbitraria, nihil vetat quominus facultas judicandi referatur ad intellectum, ut plurimi volunt, et tunc quædam amittenda est activitas in intellectu, siquidem judicium est actus mentis; vel tribuatur voluntati, ut alii non pauci contendunt; vel specialis excogitetur facultas judicandi, ut quidam affirmant. Omnis igitur disputatio circa hanc quæstionem est inutilis et ideo ab illa abstinemus.

ARTICULUS TERTIUS.

DE DIVISIONE JUDICII.

Judicium spectari potest vel ratione subjecti, id est, ratione facultatis judicantis; vel ratione objecti seu re de qua pronuntiatur; vel ratione motivi quo mens judicando nititur.

1º De judicio ratione subjecti spectato.

Judicium, ratione subjecti, dividitur in necessarium et liberum. Judicium *necessarium* est illud ad quod tam fortiter mens impellitur, ut ab illo ferendo abstinere nequeat; v. g. Existo, Existunt corpora extra me posita, Totum est sua parte majus, etc. Judicium *liberum* est illud a quo mens temperare potest. Quoties manifesta non affulget evidentia, inquit *Malebranche* (l. 4, c. 2), judicium est liberum: sic liberum est judicium quo pro-

nuntiatur solem moveri circa terram; qualitates corporibus inesse, etc. Hinc non peccamus judicando proximum tam admississe culpam quæ evidentissime nobis constat; contra vero plus minusve peccavimus, si ultra id quod certum est temere pronuntiemus.

2º De judicio ratione objecti considerato.

Judicium sub hoc respectu consideratum dividitur 1º in judicium de rebus in ordine ad nos, et in judicium de rebus in ordine ad se. Judicium *de rebus in ordine ad nos* est illud quo pronuntiamus, non quid res in se sint, sed quid nobis appareant; v. g., Ignis mihi videtur calidus; Sol apparet minor terra et major stellis. Judicium *de rebus in ordine ad se* est illud quo affirmamus quid res in se sint vel non sint; v. g., Tres anguli in omni triangulo duobus angulis rectis æquivalent; Circulus non est quadratus, etc. 2º In judicium verum et in judicium falsum. Judicium est *verum* quando res sunt sicut mens pronuntiat; v. g., Sol major est terra: est *falsum* quando res non sunt ut mens enuntiat; v. g., Sol circa terram movetur.

3º De judicio ratione motivi.

Judicium ratione motivi dividitur in certum et incertum, evidens et non evidens, probable et improbable.

1º Judicium est *certum* quando nititur fundamento infallibili; v. g., Existunt corpora: est vero *incertum* si fallibili innitatur fundamento; v. g., Scriptura a Cadmo fuit inventa. 2º Judicium *evidens* est illud quod nititur clara et distincta perceptione convenientiae aut repugnantiæ idearum inter se; v. g., Bis duo dant quatuor: dicitur *non evidens* quando convenientia vel disconvenientia non percipiuntur in se, sed ex alio motivo deducuntur. Unde datur discriminē inter judicium certum et judicium evidens; v. g., Evidens est triangulum tribus angulis et tribus lateribus constare, et certum est tres personas esse in Deo. 3º Judicium *probabile* est illud quod gravibus quidem, sed non infallibilibus nititur

motivis; v. g., Probabile est ægrotum quem sanandum esse pronuntiant medici, sanitatem recuperaturum. Judicium est *improbabile* quando nullo fundatur motivo alicuius momenti; sic, improbabile est alterum ægrotum quem medici judicant certo moriturum, sanandum fore. Motivum dicitur probabile, quia approbatione est dignum; et improbabile quando ap̄ probari non meretur.

De notionibus, numero et qualitatibus motivorum iudicandi hic specialiter disserere solent plerique auctores; nos vero arbitramur graves has quæstiones non prius examini subjiciendas esse, quam de propositione, ratiocinio et argumentatione tractaverimus.

CAPUT SECUNDUM.

DE JUDICIO PROUT PER VERBA EXTRA MENTEM PROFERTUR.

Cum judicium sit affirmatio aut negatio convenientiæ idearum inter se, exterius proferri non potest quin simul exprimantur ideæ jungendæ vel disjungendæ. Judicium autem extra mentem sic prolatum vocatur *propositio*; propositio igitur recte definitur: Oratio judicii interpres.

In propositione, tria distinguenda sunt, videlicet: subjectum, attributum et nexus seu copula.

Subjectum, ita dictum, quia attentioni mentis specialiter subjicitur, vel quia attributum in se recipit, est illud de quo aliquid affirmatur aut negatur: *attributum* est id quod de altero affirmatur vel negatur; *copula* est vinculum quo attributum cum subjecto unitur. Itaque subjectum semper est substantia, vel substantive sumitur; attributum vero est modus aut tanquam modus consideratur; et copula per verbum *sum*, *es*, *est*, etc., exprimitur, aut si non exprimatur, verbum istud subauditur; functio hujus verbi est partes propositionis jungere, et nunquam eas disjungit, nisi particula *non*

precedat. Hinc in propositione ista: *Homo est mortalis*; *homo* est subjectum, quia mortalitas de illo affirmatur; *mortalis* est attributum, siquidem de homine pronuntiatur; et *est* exprimit copulam.

Omnia verba ideam subjecti sufficienter exprimere possunt. Item attributum aut partem attributi sæpe continent; v. g., *Discipuli student*; verbum *student* exprimit simul attributum et copulam; sensus enim est: Discipuli sunt studentes.

In lingua gallica, subjectum ordinarie primum obtinet locum in propositione. At in lingua latina constructio sæpe intervertitur, et prius ponitur attributum. Ut igitur unum ab altero secernatur, videadum est utrum de altero dicatur; v. g., *Justus est Dominus*; *justus* est attributum, quia de Domino prædicatur.

In quovis judicio attributum est de se latius notione subjecti, quamvis fieri possit ut de facto non magis extendatur; quia subjectum ad attributum seu prædicatum, ut aiunt, refertur tanquam ad genus. Hinc decem Aristotelis *categoryæ*, seu attributorum genera; quinque erant modi ea applicandi et dicebantur *universalia*. Kant quatuor tantum agnoscit *judiciorum* formas seu *categorias*, non vero in sensu Aristotelis intellectas, et ipsas multiplicitate divisas. Nihil obscurius et minus utile. Itaque in his non immorabitur.

Subjectum, attributum et copula sæpe duabus vocibus, et aliquoties una voce exprimuntur; v. g., *Amo Deum*, *Pluit*, *Licet*, etc. Ut subjectum, attributum, et copula reperiuntur, sic vertendæ sunt prædictæ propositiones: *Ego sum amans Deum*, *Pluvia est eadens*, *Res est licita*.

Aliquando, e contra, subjectum aut attributum, aut utrumque simul est complexum, si scilicet exprimat rem modificatam, et tunc propositio est complexa; v. g., *Deus omnipotens est æternus*: Deus est bonus et clemens; aliquando autem est compositum, si nempe sit multiplex, et tunc propositio est composita, ut infra dicemus.

Notandum voces quibus exprimuntur ideæ jungendæ